

СОЦІАЛЬНА ПРИРОДА ПРАВА НА ПРАЦЮ В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ ОСМИСЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Костюченко Олена Євгенівна,

orcid.org/0000-0002-8244-3563

доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник відділу науково-правових експертиз
Інституту правотворчості та науково-правових експертиз
Національної академії наук України

У статті здійснено комплексне теоретико-правове осмислення сутності та змісту права на працю в умовах тривалої економічної нестабільності та повномасштабної війни в Україні. Обґрунтовано, що домінування економічного підходу до розуміння цього права звужує його справжню природу, зводячи його до засобу забезпечення існування, тоді як право на працю має значно ширший – соціальний і природний – зміст. Акцентовано, що право на працю належить до прав другого покоління та спрямоване не лише на забезпечення матеріальних потреб людини, а й на її соціальну інтеграцію, самореалізацію та утвердження гідності. Проаналізовано міжнародно-правові та конституційні засади закріплення права на працю, а також його розвиток у національній правовій системі. Особливу увагу приділено правовим позиціям Конституційного Суду України, які розкривають зміст цього права через призму свободи праці, гарантій його реалізації та захисту від незаконного звільнення. Встановлено, що право на працю має багатокomпонентну структуру, яка охоплює природні, невід’ємні, економічні, соціальні та нормативні властивості, а також додаткові гарантійні, організаційно-правові та індивідуалізаційні характеристики. Аргументовано, що в контексті повоєнного відновлення України право на працю набуває особливого значення як інструмент забезпечення соціального миру, відновлення суспільних зв’язків і створення умов для гідного життя, зокрема для ветеранів війни. Зроблено висновок, що сучасне розуміння права на працю має ґрунтуватися на людиноцентристському підході, який поєднує економічну функцію права на працю із соціальною місією та спрямований на забезпечення повноцінного розвитку особистості й суспільства загалом.

Ключові слова: право на працю, соціально-економічні права, гідність людини, свобода праці, трудові правовідносини, соціальна інтеграція, повоєнне відновлення, гарантії трудових прав, людиноцентризм, соціальна природа, правова доктрина.

Kostiuchenko Olena. The social nature of the right to work in Ukraine: theoretical and legal understanding and development prospects

In the article it is implemented a comprehensive theoretical and legal understanding of the essence and content of the right to work in the conditions of prolonged economic instability and full-scale war in Ukraine. It is substantiated that the dominance of the economic approach to understanding this right narrows its true nature, reducing it to a means of ensuring existence, while the right to work has a much wider meaning – social and natural. It is emphasized that the right to work belongs to the rights of the second generation and is aimed not only at ensuring the material needs of a person, but also at his social integration, self-realization and affirmation of dignity. There are analyzed the international legal and constitutional principles of consolidating the right to work, as well as its development in the national legal system. The special attention is paid to the legal positions of the Constitutional Court of Ukraine, which reveal the content of this right through the perspective of labor freedom, guarantees of its implementation and protection from illegal dismissal. It is established that the right to work has a multi-component structure, which includes natural, inherent economic, social and normative properties, as well as additional guarantee, organizational-legal and individualizing characteristics. It is argued that in the context of the post-war reconstruction of Ukraine, the right to work acquires special importance as a tool for ensuring social peace, restoring social connections and creating conditions for a decent life,

in particular for war veterans. It is concluded that the modern understanding of the right to work should be based on a human-centric approach, which combines its economic function with a social mission and is aimed at ensuring the full development of the individual and society as a whole.

Key words: *the right to work, socio and economic rights, human dignity, labor freedom, labor relations, social integration, post-war reconstruction, guarantees of labor rights, humanocentrism, social nature, legal doctrine.*

Постановка проблеми. Тривалий характер економічної нестабільності в Україні з часів проголошення незалежності істотно позначився на оцінювання явищ та процесів у повсякденному житті громадян. Значна частина суспільних відносин концентрувалася на їх економічних властивостях, відсуваючи на другий план природні, соціальні, особистісні властивості тих чи інших явищ. Не становить виняток і право на працю. Намагаючись забезпечити собі та членам своєї сім'ї достатній життєвий рівень, громадяни зосереджували і продовжують зосереджувати свою увагу на економічних властивостях права на працю, звужуючи його сутність та заміст до здатності заробляти собі на життя власною працею. Водночас тривала боротьба українського народу за виживання в умовах російської війни проти України, особливо в умовах повномасштабного вторгнення, наочно показала, що економічні та фінансові складники життя людини не завжди здатні забезпечити гідне життя. Грошима й матеріальними цінностями не вимірюється гідність життя людини, людина від природи є соціальною, вона потребує не тільки засобів для існування, а й поваги до себе, доступу до соціальних благ, усвідомлення себе як особистості. Війна врешті-решт завершиться, як і попередні війни, і українське суспільство повинно створити передусім для своїх захисників та захисниць такі умови, які б чітко відповідали на питання: чому і заради чого вони віддавали своє життя та здоров'я у цій війні? На мою думку, першим кроком для створення таких умов є осмислення сутності та змісту права на працю, яке є не лише правом економічним, а й правом соціальним.

Аналіз останніх публікацій свідчить, що право на працю було і залишається у центрі уваги науковців. Сьогодні доктринальні підходи до цього

права будуються на наукових результатах, обґрунтованих у працях В. М. Андрієва, Н. Д. Гетьманцевої, М. І. Іншина, С. В. Попова, С. М. Прилипка, О. І. Процевського, В. В. Хромея, Г. І. Чанишевої, В. І. Щербини, О. М. Ярошенка, і список вітчизняних вчених можна продовжувати, згадуючи поіменно майже кожного, хто працює на ниві науки трудового права. Водночас сучасна доктрина трудового права не завжди переконливо та чітко акцентує увагу на праві на працю як праві соціальному, чим послаблює увагу до його природних та соціальних складових, які мають стати основою для відновлення нормальної взаємодії між державою, роботодавцями, працівниками та суспільством в цілому в умовах повоєнного відновлення України. **Метою цієї статті є** обґрунтування властивостей права на працю як правового інструменту забезпечення соціального миру і злагоди в суспільстві, що зазнало непоправних втрат внаслідок війни.

Виклад основного матеріалу. Відновлення нормальних соціальних зв'язків у суспільстві в умовах повоєнного відновлення вимагає у першу чергу належного відповідального ставлення до своїх захисників і захисниць. Ті, хто захищають Україну, сьогодні віддають своє життя і здоров'я заради Батьківщини та українського народу. Тому ця категорія громадян повинна, повернувшись з війни, не лише отримати доступ до програм соціальної і професійної реабілітації чи адаптації, а й мати гідну роботу, яка допоможе їм знайти своє місце у повсякденному житті та відчувати свою причетність не лише до збереження держави, а і до її розвитку. У цій статті право на працю представлено не лише як право, що реалізується у трудових відносинах, хоча ця група відносин є найчисленнішою, а як право, що є витоком здібностей людини до праці, і яке може

реалізовуватися в різних організаційно-правових формах, як-от: трудові відносини, службово-трудова відносини, незалежна професійна діяльність, індивідуальна трудова діяльність, фермерство, підприємницька та творча діяльність тощо. Усі ці організаційно-правові форми реалізації права на працю у своїй основі за різними правовими моделями врегульовують суспільно корисну працю, яка виступає основою для створення в процесі виробництва товарів, виконання робіт і надання послуг.

Розкриваючи сутність та зміст права на працю, передусім необхідно наголосити на тому, що право на працю належить до другого покоління прав людини, яке знайшло своє закріплення в міжнародних актах. Поява другого покоління прав людини – економічних, соціальних і культурних – прямо пов'язана з глибинними соціально-економічними трансформаціями суспільства. Якщо перше покоління прав людини, як-от: право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, заборона рабства, право на повагу до гідності людини, право на справедливий суд та інші права, забезпечувало людині формальну свободу, то друге покоління прав людини закріпило реальні можливості користуватися правами, що сформувало нормативне підґрунтя реального здійснення прав людини. Визнання і закріплення економічних, соціальних і культурних прав людини за своєю сутністю спрямовані на реальне правове забезпечення гідного рівня життя людини та гарантування державою можливостей фактичної реалізації цих прав.

У Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права, прийнятому 16 грудня 1966 року [1], право на працю закріплено у статті 6, право на справедливі і сприятливі умови праці – у статті 7, право кожної людини створювати для здійснення і захисту своїх економічних та соціальних інтересів професійні спілки – у статті 8, право кожної людини на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування – у статті 9. Усі ці права пронизані єдиною спільною метою, яка закріплена у преамбулі Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права, де проголошується визна-

ння гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав, які є основою свободи, справедливості і загального миру. Також наголошується на тому, що економічні, соціальні і культурні права впливають з властивої людській особі гідності.

Таке нормативне вираження економічних, соціальних і культурних прав людини дає підставу стверджувати, що соціальний характер прав другого покоління, зокрема права на працю, проявляється у їх спрямованості на включення людини в повноцінне суспільне життя. Саме завдяки реалізації права на працю людина здатна відчувати себе вільною та гідною, а не залежною від держави.

«Право на працю є одним із фундаментальних прав людини, встановлюється Конституцією України й міжнародними актами та визнається всіма державами світу; його сутність полягає в необхідності людини створювати джерела існування для себе та своєї сім'ї, реалізовувати власний творчий потенціал, виражати свою особистість» [2, с. 31]. У цьому контексті право на працю безпосередньо кореспондує зі статтею 3 Конституції України, відповідно до якої *«людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави»* [3]. Положення статті 43 у поєднанні з нормами частини першої статті 22 Конституції України свідчать про те, що *зміст права на працю, закріплений у статті 43 Конституції України, не є вичерпним*, і тому сутність та зміст цього права не можуть зводитися до формально-юридичного трактування нормативних положень того чи іншого нормативно-правового акта.

Нормативна основа права на працю закономірно виражена у міжнародних актах та національному законодавстві, однак його зміст не може розглядатися поза межами соціально-історичного контексту, у якому формується уявлення

суспільства про необхідне, справедливе та доцільне. Саме ці категорії визначають напрями еволюції правового регулювання суспільно корисної праці та виступають критеріями оцінювання ефективності реалізації права на працю. При цьому важливо розмежовувати трансформацію моделей його юридичного закріплення та незмінність базової сутності права як міри свободи людини у сфері праці. На різних етапах розвитку суспільства право на працю набувало різного нормативного наповнення: від забезпечення мінімальних гарантій свободи праці як заперечення рабства та примусової праці (стаття 4 Загальної декларації прав людини [4], стаття 8 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [5]) до моделі, в якій воно поєднувалося з обов'язком, а саме: «праця є обов'язком для всіх громадян Республіки» (артикуль 14 Конституції УСРР) [6] за принципом «хто не працює – той не їсть», що відображало специфіку соціально-економічної системи того часу. Сучасний етап розвитку українського суспільства зумовлений принципами конституційного ладу, згідно з якими у статті 1 Конституції України закріплено, що «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [3]. Це своєю чергою зумовлює розуміння права на працю як складного соціально-економічного права, спрямованого на забезпечення свободи вибору праці, належних умов її здійснення, захисту від незаконного звільнення та створення реальних можливостей для самореалізації особи, утвердження її гідності та розвитку здібностей у сфері праці.

У сучасній правовій доктрині право на працю розглядається як одне з фундаментальних соціально-економічних прав людини. Воно має виразну соціальну природу та спрямоване на забезпечення реальних умов для самореалізації особи, зокрема через здійснення трудової діяльності на підставі укладення трудового договору (контракту). Сутність цього права полягає не лише у формальній можливості здійснювати трудову діяльність, а й у забезпеченні державою реальних умов для доступу до праці, гідної оплати, безпечних умов, соціаль-

ного захисту, професійного розвитку працівників.

Людиноцентризм у діяльності української держави щодо створення належних умов працівникам у їхньому професійному розвитку знаходить своє відображення в державній політиці. Зокрема, на законодавчому рівні закріплено, що «метою державної політики у сфері професійного розвитку працівників є підвищення їх конкурентоспроможності відповідно до суспільних потреб шляхом сприяння роботодавцю в ефективному використанні праці та забезпеченні досягнення належного професійного рівня працівниками» (частина перша статті 2 Закону України «Про професійний розвиток працівників») [7]. Це свідчить про те, що в українському суспільстві *соціальна природа права на працю охоплює активну участь держави у створенні відповідних можливостей для людини, адже саме у праці людина не лише забезпечує своє існування, а й розвивається – здобуває нові навички, реалізує свій потенціал, формує професійну й особистісну ідентичність, що підкреслює глибокий зв'язок цього права з людською гідністю.*

Право на працю, як стверджують науковці, «обумовлено сутністю людини та відображає її природну потребу до праці. Роль праці в розвитку людини і суспільства полягає не тільки в створенні матеріальних і духовних цінностей, призначених для задоволення потреб людей, але й у розвитку самих працівників. Завдяки праці людина забезпечує своє існування, формується як особистість, набуває певних навичок і здібностей, реалізує їх у трудовій діяльності» [8, с. 284]. Такий підхід до сутності права на працю обумовлений тим, що воно має природний характер, оскільки впливає з невід'ємних властивостей людини – її гідності, свободи та потреби у самореалізації. Воно не є дарованим державою, а належить людині від народження як необхідна передумова її повноцінного існування і розвитку.

Отже, правове регулювання та норми реалізації права на працю, зокрема через укладення трудового договору, існують для забезпечення реальної, а не

декларативної можливості особи вільно розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці. Вони покликані врівноважити інтереси працівника і роботодавця, встановити чіткі гарантії захисту прав працівника, належні умови праці та механізми їх забезпечення. У преамбулі Кодексу законів про працю України (далі – КЗпП України) закріплено, що «Кодекс законів про працю України визначає *правові засади і гарантії здійснення громадянами України права розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці*» [9], що своєю чергою перетворює реалізацію права на працю у дієвий інструмент соціальної справедливості, самореалізації особи та утвердження її гідності у трудових відносинах.

Вищевикладені аргументи, твердження і висновки демонструють багатогранність права на працю як правового явища, яке в сучасній доктрині трудового права лаконічно сформульовано так: «*Право на працю – природне, невід’ємне соціально-економічне право людини, в основі якого лежить потреба підтримання нею свого життя і необхідність власного самовираження*» [10, с. 463].

Такий підхід до розуміння сутності права на працю дає підставу вибудувати чіткі, концептуально узгоджені та взаємопов’язані властивості цього права, а саме: 1. *Природні властивості*, які впливають з характеристики права на працю як природного права; це означає, що воно зумовлене самою природою людини, її здатністю до праці, потребою у діяльності та самореалізації, а не лише актом державного визнання. Суспільно корисна праця виступає ключовим інструментом соціалізації людини, через який особа відчуває свою значущість, корисність і приналежність до суспільства, в якому вона розвивається як особистість. 2. *Властивості невід’ємного права людини* відображають належність цього права кожній людині від народження, його невідчужуваність і неприпустимість довільного обмеження чи скасування, що демонструє його фундаментальний характер. 3. *Економічні властивості* пов’язані із функцією праці як засобу забезпечення існування особи, отримання доходу від

власної праці та досягнення гідного рівня життя, що робить це право базовим елементом економічної автономії людини. 4. *Соціальні властивості* розкривають право на працю як інструмент соціальної інтеграції, особистісного розвитку людини та її захищеності, що передбачає належні умови праці, справедливу оплату, а також *обов’язок держави формувати політику зайнятості та соціального захисту*. 5. *Нормативні властивості* розкриваються через юридичне закріплення цього права в національному та міжнародному праві, у результаті чого воно набуває *формальної визначеності, забезпечується інституційними механізмами реалізації та гарантується можливістю правового захисту*.

Отже, сформований у сучасній доктрині трудового права підхід до сутності права на працю дозволяє розкрити його двоєдину природу як природного і юридично оформленого права, що поєднує в собі екзистенційне значення для людини та соціально-економічну функцію суспільно корисної праці в суспільстві, підтверджуючи належність права на працю до фундаментальних прав людини.

Зупиняючись на нормативних властивостях права на працю, варто наголосити, що його зміст, закріплений статтею 43 Конституції України, як зазначалося вище, не є вичерпним. У процесі реалізації цього права у трудових правовідносинах його нормативне наповнення деталізується у трудовому законодавстві України, яке конкретизує гарантії вільного вибору праці, належних умов її здійснення, захисту від незаконного звільнення та інші елементи правового статусу працівника. Водночас важливе значення у формуванні розуміння змісту права на працю відіграють юридичні позиції, сформовані Конституційним Судом України, які мають обов’язковий характер, забезпечують офіційне тлумачення конституційних положень, розкривають їхню ціннісно-правову сутність та визначають критерії допустимості обмежень цього права з урахуванням принципів верховенства права, легітимної мети та пропорційності. Таким чином, саме у взаємодії конституційних норм, галузевого законодавства та правових позицій Конституційного Суду

України відбувається повне розкриття змісту права на працю як комплексного соціально-економічного права, що відповідає сучасним умовам розвитку українського суспільства, орієнтованого на утвердження людини як вільної, гідної та самореалізованої особистості. Саме тому для повнішого розкриття змісту права на працю є доцільним звернутися до правових позицій Конституційного Суду України, які конкретизують та поглиблюють його розуміння в сучасній доктрині трудового права, а також у практиці правореалізації та правозастосування.

У Рішенні Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 наголошується, що «невід'ємним елементом реалізації конституційного права на працю є забезпечення державою належних гарантій від незаконного звільнення. Звільнення може вважатись таким, що відповідає припису частини шостої статті 43 Конституції України, якщо воно здійснено на підставі закону, норми якого відповідають вимогам верховенства права, потреба звільнення спрямована на досягнення правомірної (легітимної) мети, а застосовані при звільненні особи заходи є домірними (пропорційними) (абзаци другий та третій пункту 3 мотивувальної частини) [11]. Відповідно, гарантії від незаконного звільнення є невід'ємним елементом права на працю, а правомірність звільнення визначається через відповідність закону, принципу верховенства права, легітимності мети та пропорційності застосованих заходів, що відображає інтеграцію конституційних стандартів і загальних принципів права у сферу трудових відносин.

Другий сенат Конституційного Суду України у своєму Рішенні від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019 сформулював таку юридичну позицію: «Зміст права на працю, закріпленого положеннями частин першої і другої статті 43 Конституції України, крім вільного вибору праці, включає також відповідні гарантії реалізації цього права. Вільний вибір передбачає різноманітність умов праці, проте сталими (обов'язковими) є гарантії захисту працівника від незаконного звільнення за будь-яких умов

праці» (абзац перший пункту 2.2 мотивувальної частини) [12]. Тобто зміст права на працю у конституційному розумінні охоплює не лише свободу вибору праці, а й систему гарантій його реалізації, що свідчить про поєднання свободи праці з обов'язком держави забезпечувати її ефективне здійснення та захист працівника, зокрема, від незаконного звільнення.

У Рішенні Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007 зазначено, що «конституційне право громадян на працю означає можливість кожного заробляти собі на життя працюю, вільно вибирати професію чи спеціальність відповідно до своїх здібностей і бажань, реалізовувати свої бажання щодо зайняття працюю за трудовим договором (контрактом) на підприємстві, в установі, організації незалежно від форм власності або самостійно забезпечувати себе роботою» (абзац другий пункту 3.1 мотивувальної частини) [13]. Отже, зміст права на працю розкривається як можливість особи самостійно забезпечувати собі засоби до існування через працю, вільно обирати професію, вид діяльності та форму реалізації цього права, що вказує на його економічну та природну властивість.

«Поняття й зміст конституційного права людини на працю визначається через систему принципів, основоположним серед яких є свобода праці. Свобода праці дає змогу кожному обирати індивідуальний шлях розвитку своєї особистості, використовуючи власні здібності й навички, реалізовувати їх для задоволення індивідуальних і суспільних потреб» [2, с. 33]. На нерозривність змісту права на працю та свободи праці вказується й у юридичних позиціях Конституційного Суду України, зокрема у Рішенні від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004 наголошується, що «свобода праці передбачає можливість особи займатися чи не займатися працюю, а якщо займатися, то вільно її обирати, забезпечення кожному без дискримінації вступати у трудові відносини для реалізації своїх здібностей. За своєю природою право на працю є невідчужуваним і по суті означає забезпечення саме

рівних можливостей кожному для його реалізації. *Реалізація права громадянина на працю здійснюється шляхом укладення ним трудового договору і виконання кола обов'язків за своєю спеціальністю, кваліфікацією або посадою, яка передбачається структурою і штатним розписом підприємства, установи чи організації»* (абзаци 2, 3 пункту 4.1 мотивувальної частини) [14]. Тобто свобода праці виступає основоположним принципом права на працю і означає як можливість особи обирати працю на підставі трудового договору (контракту), так і право утримуватися від неї. При цьому реалізація права на працю в трудових відносинах розкривається через трудові права та обов'язки, що обумовлені спеціальністю, кваліфікацією або посадою, на якій працівник реалізує свої здібності до праці.

Правові позиції Конституційного Суду України охоплюють і ті норми, які розкривають специфіку реалізації права на працю на умовах контракту. Зокрема, у Рішенні Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98 зазначено, що «*контракт як особлива форма трудового договору повинен спрямовуватися на створення умов для виявлення ініціативності та самостійності працівника, враховуючи його індивідуальні здібності й професійні навички, його правову і соціальну захищеність* (речення перше пункту п'ятого мотивувальної частини) [15]. Отже, контракт, як особлива форма трудового договору, спрямований на забезпечення індивідуалізації праці, розвиток ініціативності працівника відповідно до його здібностей до праці, соціальну захищеність прав працівника, що має створювати гнучкість трудових відносин в інтересах працівника і роботодавця.

Підхід до розуміння права на працю, сформований у правових позиціях Конституційного Суду України, дає підстави виокремити такі властивості змісту цього права: 1. **Природні властивості**, які розкриваються через свободу праці як основоположний принцип, що передбачає можливість особи вільно обирати чи не обирати працю, вступати у трудові відносини без дискримінації та реалізувати власні здібності. За своєю природою право на працю є невідчужуваним та

ґрунтується на рівності можливостей його реалізації. 2. **Економічні властивості**, які проявляються у розумінні права на працю як можливості особи заробляти собі на життя працею, самостійно забезпечувати засоби існування через вільний вибір професії, виду діяльності та форми реалізації праці, що розкриває економічну функцію цього права як основи матеріальної автономії людини. 3. **Соціальні властивості**, які полягають у тому, що право на працю забезпечує соціальну інтеграцію особи, її включення в суспільні процеси та захищеність у сфері праці через належні умови, справедливу оплату та гарантії від незаконного звільнення, а також через обов'язок держави формувати політику зайнятості й соціального захисту. 4. **Нормативні властивості**, що розкриваються через юридичне закріплення права на працю та його зміст, який включає не лише свободу вибору праці, а й систему гарантій його реалізації. При цьому правомірність обмежень цього права, зокрема при звільненні, визначається через відповідність закону, принципу верховенства права, легітимній меті та пропорційності застосованих заходів.

Також юридичні позиції Конституційного Суду України розкривають ті властивості права на працю, які прямо не впливають з доктринального визначення поняття «право на працю»: 1. **Гарантійні властивості** щодо захисту від незаконного звільнення, які впливають із конституційного обов'язку держави забезпечувати належні гарантії у сфері припинення трудових відносин та передбачають, що звільнення є допустимим лише за умови дотримання вимог законності, легітимної мети та пропорційності, що забезпечує захист працівника від свавільного втручання. 2. **Організаційно-правові властивості** реалізації права на працю у трудових відносинах, які вказують на те, що реалізація права на працю може відбуватися через укладення трудового договору (контракту), який конкретизує трудові права й обов'язки працівника відповідно до його професії, кваліфікації або посади та забезпечує включення особи в систему трудових правовідносин із відповідними гарантіями забезпечення і реалізації

трудоу прав працівника. 3. **Індивідуалізаційні властивості контрактної форми праці**, які проявляються у спрямованості контракту, як особливої форми трудового договору, на створення умов для виявлення ініціативності та самостійності працівника, врахування його індивідуальних здібностей і професійних навичок, а також забезпечення його правової і соціальної захищеності, що формує гнучкість трудових відносин.

Правові позиції Конституційного Суду України не лише підтверджують властивості права на працю як невід'ємного права людини, природного, економічного, соціального та нормативно визначеного, а й дозволяють виокремити додаткові гарантійні, організаційно-правові та індивідуалізаційні властивості права на працю. Це своєю чергою сприяє поглибленню розуміння змісту права на працю та забезпечує формування ефективних правових механізмів реалізації права на працю в сучасних умовах розвитку українського суспільства.

Висновки. Розкриті властивості права на працю характеризують його як правовий інструмент забезпечення соціального миру і злагоди в суспільстві, що зазнало непоправних втрат внаслідок війни. Завдяки своїм властивос-

тям воно робить можливим забезпечити людині гідне життя та дозволяє їй знайти своє місце в суспільстві. Це пояснюється тим, що сутність та зміст права на працю є природним, невід'ємним соціально-економічним правом людини заробляти собі на життя власною працею та реалізовувати свої здібності до праці, професійні навички і творчий потенціал, що становлять основу самовираження, особистісного та професійного розвитку. Зміст права на працю не вичерпується положеннями статті 43 Конституції України, а охоплює систему трудових прав і гарантій, що конкретизуються у трудовому законодавстві та реалізуються, зокрема, через укладення трудового договору як основної організаційно-правової форми здійснення права на працю. У цьому вимірі право на працю забезпечує можливість особи вільно розпоряджатися своїми здібностями до продуктивної і творчої праці, застосовувати й розвивати професійні навички, здійснювати професійний розвиток, набувати нових компетентностей, отримувати належні умови праці, соціальний захист і справедливую оплату, що в сукупності забезпечує самореалізацію особи, утвердження її гідності та повноцінний розвиток у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text
2. Хромей В. В. Конституційне право на працю : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 240 с.
3. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text
6. Конституція (основний закон) Української соціалістичної радянської республіки від 15 травня 1929 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0001316-29#Text>
7. Про професійний розвиток працівників : Закон України від 12 січня 2012 року № 4312-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4312-17#Text>
8. Попов С. В. Форми реалізації права на працю: проблеми теорії та практики : монографія. Харків : Фінн, 2009. 336 с.
9. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>
10. Процевський О. І., Ярошенко О. М. Право на працю. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 11 : Трудове право / ред. кол.: С. М. Прилипка (голова), М. І. Іншин (заст. голови), О. М. Ярошенко та ін. ; Нац. акад. прав. наук України ;

ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2018. 776 с. : іл.

11. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-21#Text>

12. Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) від 4 вересня 2019 року № 6-р(II)/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va06p710-19#Text>

13. Рішення Конституційного Суду України від 16 жовтня 2007 року № 8-рп/2007. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v008p710-07#Text>

14. Рішення Конституційного Суду України від 7 липня 2004 року № 14-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v014p710-04#Text>

15. Рішення Конституційного Суду України від 9 липня 1998 року № 12-рп/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v012p710-98#Text>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)

Дата першого надходження статті до видання: 16.04.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 13.05.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 21.05.2026